

УДК 339.9.01

Близнюк Т.П.

*кандидат економічних наук,
доцент, докторант кафедри менеджменту та бізнесу
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

Blyznyuk T.P.

*Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctorate Student of Management and Business Department
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ КРОС-КУЛЬТУРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В КРОС-КУЛЬТУРНОМУ МЕНЕДЖМЕНТІ

CONCEPTUAL BASES OF CROSS-CULTURAL STUDIES IN CROSS-CULTURAL MANAGEMENT

Анотація. В даному дослідженні визначено та проаналізовано концептуальні підходи до крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту. Роздвоєність цілей крос-культурних досліджень призвела до виникнення двох основних концептуальних підходів (etic-підхід та etic-підхід). Etic-підхід направлений на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі, а etic-підхід спрямований на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей. Зовнішня поведінка, яка спостерігається, відноситься до проявів etic-підходу, а внутрішні чинники, що визначають цю поведінку, відносяться до проявів etic-підходу. Саме тому комплексне дослідження зовнішніх проявів поведінки носіїв культури та внутрішніх чинників цієї поведінки в крос-культурному менеджменті поєднує ці два концептуальних підходи.

Ключові слова: крос-культурні дослідження, концептуальний підхід, етіс-підхід, етіс-підхід, крос-культурний менеджмент, концептуальні засади.

Вступ та постановка проблеми. З розвитком міжнародної торгівлі і активізацією глобальних зв'язків стає актуальним необхідність поглибити взаєморозуміння і налагодити крос-культурний діалог між представниками різних культур як в бізнесі, так і в політиці й науці. Дедалі очевиднішим стає той факт, що для цього потрібно не тільки більш інтенсивне і повномасштабне вивчення іноземних мов, а й розуміння чужих звичаїв і культур, толерантне ставлення до них. Разом з тим стає зрозумілим, що урахування культурно-інституційних відмінностей в менеджменті дозволяє досягти успіху в глобальній конкуренції, до якої залучено як різні фірми так і різні країни. Саме тому крос-культурні дослідження є одним з основних напрямків сучасних досліджень процесу глобалізації світового господарства в цілому та кожної країни окремо. У крос-культурних дослідженнях проводиться порівняльний аналіз поведінки, свідомості та особливостей феноменів, що відносяться до проявів культури, в різних етнокультурних групах, тому такі дослідження є міждисциплінарними. Однак в рамках кожної науки (крос-культурного менеджменту, крос-культурної комунікації, крос-культурної психології та ін.) визначені конкретні проблеми й методи їх дослідження, а також методологічні переваги відповідних концепцій і теорій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх сорока років закордонні вчені активно розробляють концептуальні засади проведення крос-культурних досліджень в рамках різних дисциплін. Так, Е. Аронсон [1] вперше визначив основні цілі крос-культурних досліджень, а Дж. Беррі [2] вперше сформулював концептуальні наукові підходи до крос-культурних досліджень. В свою чергу, Д. Мацумото [3] виділив основні напрямки крос-культурних досліджень та основні обмеження для проведення цих досліджень. В контексті крос-культурного менеджменту крос-культурними дослідженнями займаються такі провідні закордонні вчені як Льюїс [4], Ф. Тромпенаарс та Ч.

Хемпден-Тернер [5], Е. Холл [6] та Г. Хофстеде [8], які розробили відповідні класифікації національних культур на основі крос-культурного порівняння. Однак в більшості досліджень не приділено достатньої уваги особливостям концептуальних підходів до крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту. Саме тому цей напрям досліджень потребує більш детального розгляду.

Метою даного дослідження. Метою проведення даного дослідження є визначення та аналіз концептуальних засад крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту.

Результати дослідження. Кожен концептуальний підхід передбачає попередню розробку концепції дослідження, яка включає комплекс ключових положень, що визначають спрямованість, архітектоніку та спадкоємність дослідження. Тому детально розглянемо основні складові концептуальних засад крос-культурних досліджень та визначено їх особливості в контексті крос-культурного менеджменту.

Відповідно до точки зору Е.Аронсона [1, с. 71-72], в цілому існує дві основні цілі крос-культурних досліджень:

- 1) визначення подібностей у представників різних культур, тобто пошук спільних рис незалежно від культури, виховання, соціального устрою суспільства, географічних умов проживання;
- 2) визначення відмінностей між представниками різних культур, тобто визначенні того, як культура впливає на її носіїв.

Така роздвоєність цілей крос-культурних досліджень, яка складається в одночасному пошуку як подібностей та і відмінностей, знаходить методологічне вираження в двох концептуальних підходах, особливості яких визначено Дж. Беррі [2], а саме:

- 1) етіс-підхід орієнтований на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі;
- 2) еміс-підхід спрямований на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей.

Г. Тріандіс [8, с. 23] відзначає універсальність людського пізнання різних культур в рамках етіс-підходу, яка проявляється в трьох аспектах:

1) однаковому розумінні подібностей всіх асоціативних форм соціальної поведінки (підтримка, схвалення, заохочення) і їх відмінностей від дисоціативних (уникнення, агресія);

2) відокремленні поведінки, властивої старшим за посадою (критика, накази, розпорядження), від поведінки, що означає підпорядкування (виконання розпоряджень, конформізм);

3) усвідомленні відмінностей між близькістю (тобто саморозкриттям) і формалізованістю (виконання того, що вимагає етикет).

Д. Мацумото [3] зазначає, що етіс- і еміс-підходи являють собою протилежні полюси людської поведінки: на одному полюсі – універсальність, а культурна відносність – на іншому.

На думку Дж. Беррі [2] для досягнення валідності крос-культурних досліджень необхідно:

1) спочатку провести ряд досліджень на основі еміс-підходу, які організовані за єдиною програмою,

2) потім провести сформулювати узагальнення в рамках етіс-підходу.

На думку вчених [2; 9] виключно жорстка орієнтація тільки на один концептуальний підхід значно знижує якість крос-культурних досліджень. Однак жоден дослідник не може повністю бути вільним від впливу рідної культури, тому подолання етноцентризму стає однією з етапів проведення досліджень. Саме тому в крос-культурному менеджменті необхідно поєднувати обидва концептуальних підходи для більш глибокого дослідження культур, аналізуючи з одного боку зовнішню поведінку носіїв культури (еміс-підхід), а з іншого – внутрішні чинники саме такої поведінки (етіс-підхід).

Відповідно до визначених концептуальних підходів до крос-культурних досліджень Д. Мацумото [3, с. 106] виділяє два основних напрямки крос-культурних досліджень:

1. Етнографічне дослідження – глибоке вивчення однієї культури і вимагає занурення дослідника в цю культуру протягом тривалого часу. Такі дослідження проводяться в основному антропологами, які часто живуть серед представників іншої культури. Вони досліджують звичаї, ритуали, традиції, вірування і спосіб життя представників іншої культури. Порівняння з іншими культурами проводиться на основі власного знання і досвіду дослідників, а також на основі наукових відомостей про інших культурах.

2. Крос-культурне порівняння – аналіз і порівняння поведінкових і психологічних особливостей вибірки індивідів з двох або більше культурних груп. Саме цей напрям крос-культурних досліджень притаманний крос-культурному менеджменту.

На думку Д. Мацумото [3] крос-культурні порівняння можуть бути трьох видів:

1) перевірка гіпотези про культурну детермінацію культурної змінної. В такому дослідженні шукаються відмінності цієї змінної між культурами, а саме дослідження лише фіксує існування відмінностей. Прикладами таких досліджень в крос-культурному менеджменті є класифікації культур, розроблені Е. Холлом [6] та Р. Льюїсом [4].

2) встановлення причин виникнення культурних відмінностей. В такому дослідженні не просто шукаються відмінності по обраним змінним, але і проводяться вимірювання інших змінних, які можуть виступати причиною культурної варіабельності. Подібні дослідження використовують експериментальні методи. Прикладом такого дослідження в крос-культурній психології є серія лабораторних експериментів, проведених Г. Теджером зі своїми співробітниками [10], що отримали назву «експерименти мінімальної міжгрупової дискримінації».

3) екологічний аналіз і визначення типу культури. В такому дослідженні в якості одиниці аналізу використовується країна або культура, визначаються усереднені для кожної культури значення і таким чином визначають тип культури. Прикладами таких досліджень в крос-культурному

менеджменті є класифікація культур за культурними цінностями, розроблена Г. Хофстеде [7] та аналіз культурних синдромів, проведений Г. Тріандісом [8].

Як відзначено в роботах вчених [9; 11; 12] сучасні крос-культурні дослідження можуть бути проведені або на основі експерименту або шляхом емпіричного дослідження.

Експериментальні дослідження націлені на виявлення причин і наслідків соціально-психологічних або культурних впливів та передбачають обов'язкове порівняння двох груп: контрольної (де експеримент не проводився) і експериментальної (де експеримент проводився). Експеримент завжди включає пряме втручання з боку дослідника. Змінюючи тільки одну змінну, дослідник спостерігає і фіксує наслідки, визначаючи причинно-наслідкові зв'язки. Математична обробка результатів такого дослідження проводиться за допомогою кореляційного аналізу.

Емпіричне дослідження проводиться шляхом опитування респондентів про якості їх особистості, взаємини з іншими людьми, установки, очікування і інші соціально-психологічні явища. Таке дослідження ґрунтується на порівнянні відповідей та оцінок двох та більше груп респондентів, що належать до різних соціальних або культурних спільнот, а його метою є виявлення взаємозв'язків між культурними змінними. Основним методом математичної обробки отриманих результатів є кореляційний аналіз. Як відзначає А. Свенцицький [12], перевага такого типу досліджень полягає в тому, що визначаються дані про напрям і силу взаємозв'язку між двома змінними, які визначаються за допомогою коефіцієнта кореляції. На сучасному етапі розвитку крос-культурного менеджменту саме емпіричні дослідження є основним шляхом проведення крос-культурних досліджень.

Відповідно до визначених напрямів крос-культурних досліджень можна класифікувати основні методи крос-культурних досліджень. Так, для етнографічних досліджень притаманні методи дослідження етнологічних явищ. Згідно з класифікацією І. Кона [13] існують три основні класи методів дослідження етнологічних явищ. В свою чергу, для крос-культурних порівнянь

використовуються соціально психологічні методи, які можна об'єднати у вісім груп методів [9]. Основні характеристики ключових методів крос-культурних досліджень, притаманних обом напрямам крос-культурних досліджень, систематизовано та наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Основні характеристики ключових методів крос-культурних досліджень
(сформовано автором на основі [1; 9; 13; 14])

Назва методу	Характеристики методу
Дослідження етнологічних явищ	
1 клас. Етнографічні методи	- найбільш традиційні за своїм характером; - полягають в спостереженні і описі побуту, звичаїв, традицій, ритуалів досліджуваних культур; - дають інформацію про стереотипи поведінки, вербальні і невербальні прийоми спілкування представників конкретної культури
2 клас. Історико-культурні методи	- призначені для аналізу народної творчості (міфів, легенд, переказів, епосу) і історичних даних
3 клас. Соціально-психологічні методи	- виявляють внутрішні суб'єктивні характеристики людей, що належать до різних етнічних груп
Соціально психологічні методи	
1. Методи спостереження: - включене спостереження - невключене спостереження	- техніка, за допомогою якої дослідник спостерігає за оточуючими людьми і систематично відзначає їх поведінку
2. Анкетні методи (опитування)	- в репрезентативній вибірці задаються питання (найчастіше анонімно) про їх поведінку або відносин; - найчастіше використовуються при вивченні крос-культурних відносин
3. Методи вивчення особистості	- вивчення особистості представників різних культур за допомогою різних особистісних тестів і опитувальників
4. Психоаналітичні методики	- використовуються для інтерпретації етнічної сутності людини (аналіз сновидінь, символів, вірувань)
5. Дослідження невербальних форм спілкування (поз, жестів, міміки та ін.)	- вивчення особливостей невербальних форм спілкування, характерних для різних культур; - використовуються для визначення крос-культурних відмінностей
6. Контент-аналіз	- аналіз особистого, біографічного матеріалу з метою розкриття мотивів поведінки, почуттів, етнопсихологічних установок, стереотипів, упереджень
7. Проективні психологічні методики	- використовуються для визначення тих установок людини, які неможливо виявити на підставі вербальних або поведінкових параметрів
8. Експериментальні методи	- вимагають особливої ретельності і такту з боку дослідників; - найчастіше використовуються польові експерименти – дослідження в природних умовах, а не в лабораторії

Оскільки культура є багаторівневим складним явищем, то на думку Г. Мацумото [3] то вирішальне значення в проведенні і оцінюванні результатів дослідження має рівноцінність культур, як стан або умова схожості в концептуальному значенні й при емпіричному дослідженні, саме це дає можливість порівнювати ці культури в контексті крос-культурного менеджменту. Саме тому Г. Мацумото [3, с. 104] виділив два основних обмеження для проведення крос-культурних досліджень:

- 1) наявність рівнозначності культур. Якщо вона відсутня, то дослідження втрачає сенс;
- 2) наявність певних обмежень в культурі, які впливають на результати дослідження.

На думку Г. Тріандіса [8, с. 118], для того, щоб крос-культурне дослідження відповідало всім вимогам наукового дослідження, дослідники воно повинні:

- 1) мати значну кількість однакових (схожих) характеристик в досліджуваних культурах, а відмінності виявлятимуться в структурі подібних характеристик;
- 2) використовувати значну кількість методів, а процедури проведення дослідження і дані, отримані за допомогою цих методів, повинні збігаються;
- 3) здійснити перевірку методів дослідження на придатність до використання як всередині культури, так і на крос-культурному рівні;
- 4) провести перевірку корегуючих гіпотез та їх виключення з дослідження;
- 5) вимірювати конструкти емпіричними процедурами на основі етіс-підходу з включенням пунктів за кожною культурою з етіс-підходу;
- 6) дотримуватися етичних норм;
- 7) контролювати прояви власного етноцентризму та андроцентризму.

Таким чином визначено та проаналізовано основні складові концептуальних підходів до крос-культурних досліджень в контексті крос-культурного менеджменту, які наведено рис. 1.

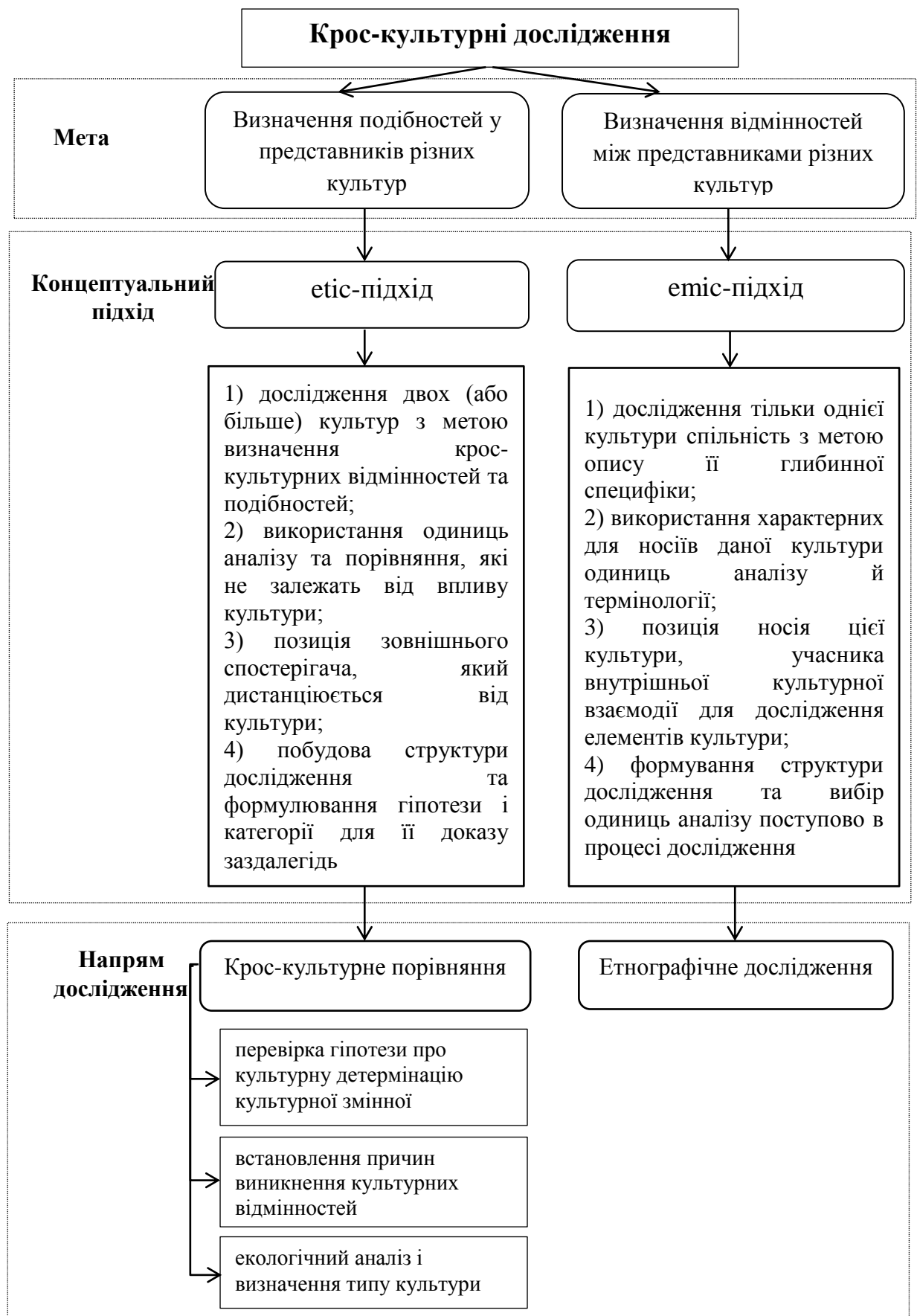

Рис. 1. Концептуальні підходи до крос-культурних досліджень
(сформовано автором на основі [1; 2; 9])

Висновки. В результаті проведеного дослідження визначено, що роздвоєність цілей крос-культурних досліджень призвела до створення двох основних концептуальних підходів до крос-культурних досліджень: etic-підхід та emic-підхід. Etic-підхід направлений на вивчення універсальних властивостей поведінки людей, що виявляються в будь-якій культурі, а emic-підхід спрямований на пошук крос-культурних відмінностей і порівняння поведінкових особливостей людей. Вибір одного з двох концептуального підходу в контексті конкретного крос-культурного дослідження визначається перш за все метою та предметом конкретного дослідження. Однак, в цілому можна стверджувати, що зовнішня поведінка носіїв культури, яка спостерігається, відноситься до проявів emic-підходу, а внутрішні чинники, що визначають цю поведінку (прояв ввічливості і доброзичливості), відносяться до проявів etic-підходу. Тому комплексне дослідження зовнішніх проявів поведінки носіїв культури та внутрішніх чинників їх поведінки в крос-культурному менеджменті потребує поєднання обох концептуальних підходів в процесі дослідження і відповідно використання притаманних ним напрямів та методів дослідження.

Список використаних джерел:

1. Аронсон Э. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме / Э. Аронсон, Т. Уилсон, Р. Эйкерт. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 560 с.
2. Berry J. W. On cross-cultural comparability / J. W. Berry // *International Journal of Psychology*. – 1969. – 4(2). – P. 119-238. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1080/00207596908247261>.
3. Мацумото Д. Психология и культура: Современные исследования: пер. с англ. / Д. Мацумото. – 3-е изд. – СПб. : прайм-Евროзнак, 2002. – 414 с.
4. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию / Р. Д. Льюис. Пер с англ. – 2-е изд. – М. : Дело, 2001. – 448 с.

5. Тромпенаарс Ф. Национально-культурные различия в контексте глобального бизнеса / Ф. Тромпенаарс, Ч. Хэмпден-Тернер. Пер. с англ. Е. П. Самсонов. –Мн. : ООО «Попурри», 2004.– 528 с.
6. Hall E. T. A system for the notation of proxemic behavior / E. T. Hall // American Anthropologist. – 1963. – Vol. 65. – P. 1003-1026.
7. Hofstede G. Cultures Consequences: International Differences in Word-Related Values Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. / G. Hofstede. – N.Y. : McGraw-Hill, 1996. – 279 p.
8. Триандис Г. Культура и социальное поведение / Г. Триандис. Перевод В. А. Соснина. – М. : Форум, 2007. – 382 с.
9. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология / Л. Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
10. Tajfel H. The Achievement of Group Differentiation / H. Tajfel // Differentiation Between Social Groups: Studies in the Social Psychology of Intergroup Relations / [edited by] Henri Tajfel. Published in cooperation with European Association of Experimental Social Psychology by Academic Press. – London, New York and San Francisco, 1978. – 474 p.
11. Сравнительный менеджмент / под ред. С. Э. Пивоварова. – СПб. : ООО «Лидер», 2006. – 385 с.
12. Свенцицкий А. Л. Социальная психология / А. Л. Свенцицкий. – М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 336 с.
13. Кон И. С. В поисках себя: личность и ее самосознание / И. С. Кон. – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
14. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии / С. Милграм. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 336 с.

***Аннотация.** В данном исследовании определены и проанализированы концептуальные подходы в кросс-культурных исследованиях в контексте кросс-культурного менеджмента. Раздвоенность целей кросс-культурных исследований привела к возникновению двух основных концептуальных подходов*

(etic-подход и emic-подход). Etic-подход направлен на изучение универсальных свойств поведения людей, которые существуют в любой культуре, а emic-подход направлен на поиск кросс-культурных различий и сравнение поведенческих особенностей людей. Внешнее поведение, которое наблюдается, относится к проявлениям emic-подхода, а внутренние факторы, определяющие это поведение, относятся к проявлениям etic-подхода. Именно поэтому комплексное исследование внешних проявлений поведения носителей культуры и внутренних факторов этого поведения в кросс-культурном менеджменте объединяет эти два концептуальных подхода.

Ключевые слова: *кросс-культурные исследования, концептуальный подход, etic-подход, emic-подход, кросс-культурный менеджмент, концептуальные основы.*

Summary. *The conceptual approaches to cross-cultural studies in the context of cross-cultural management are identified and analyzed in this study. The separation of the goals of cross-cultural studies led to the formation of two basic conceptual approaches (the etic-approach and the emic-approach). The etic-approach is aimed to study the universal properties of people's behavior that exist in any culture, and the emic-approach is aimed to find cross-cultural differences and compare behavioral characteristics of people. External behavior that is observed refers to manifestations of the emic-approach, and the internal factors that determine this behavior are related to manifestations of the etic-approach. That is why a comprehensive study of external manifestations of behavior of cultural bearers and internal factors of their behavior in cross-cultural management unites these two conceptual approaches.*

Key words: *cross-cultural studies, conceptual approach, etic-approach, emic-approach, cross-cultural management, conceptual bases.*